

УДК 338.431

А.В. Несен

УМОВИ ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНОГО ВИРОБНИЦТВА В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ УКРАЇНИ

Анотація. Визначено фактори, що формують ефективність сільського господарства, специфіку його розвитку за сучасних умов, оцінено вплив на ефективність різних складових діяльності аграрних підприємств. Розглянуто основні чинники забезпечення ефективної діяльності сільськогосподарських підприємств в умовах ринкового господарювання та ринкової економіки. Систематизовано особливості функціонування сільського господарства з позиції забезпечення його ефективності. Оцінено внутрішні та зовнішні чинники формування ефективного виробництва в сільськогосподарських підприємствах України, завдання управління ними з метою забезпечення стабільного економічного зростання.

Ключові слова: сільське господарство, виробництво, сезонність, ефективність, прибуток, витрати, доходи, окупність, аграрні підприємства.

Summary. Factors forming the efficiency of agriculture and features of its development in modern conditions have been defined; impact of various components of the activity of agricultural enterprises has been assessed. The main factors for ensuring efficiency of the activity of farm enterprises in the conditions of market business and market economy have been considered. Features of functioning of agriculture in terms of ensuring its efficiency have been systematized. Internal and external factors of the formation of efficient production at farm enterprises of Ukraine and the task of their management in order to ensure stable economic growth have been assessed.

Key words: agriculture, production, seasonality, efficiency, profit, expenses, income, return, agricultural enterprises.

© А. В. Несен, 2016

Бібліографія ДСТУ:

Несен А.В. Умови формування ефективного виробництва в сільськогосподарських підприємствах України / А. В. Несен // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2016. – №3 (35). – С. 66–70

References (APA):

Nesen, A. (2016). Umovy formuvannia efektyvnoho vyrobnytstva v silskohospodarskykh pidpriemstvakh Ukrainy [Formation conditions of efficient production in agricultural enterprises of Ukraine]. Visnyk Berdians'koho universytetu menedzhmentu i biznesu, 3(35), 66–70 (in Ukr.)

Постановка проблеми. Економічна та політична криза в Україні на тлі ринкових відносин формує надзвичайно складні умови для розвитку підприємництва, у тому числі в сільському господарстві. Визначення умов виживання, розвитку та ефективної діяльності стають ключовими в загальній концепції діяльності сільськогосподарських підприємств. Саме визначення напрямків формування ефективного виробництва за даної ситуації обумовлює актуальність дослідження, приведеного в даній науковій статті. Специфіка сільського господарства, його здатність до природного відтворення факторів виробництва, робить даний сектор економіки базовим для національної економіки. За кризових явищ забезпечення населення продуктами харчування, а промисловості – переробною сировиною стає однією з базових умов руху до стабілізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання ефективної організації діяльності сільськогосподарських підприємств досліджується в роботах багатьох українських вчених, найвідомішими з яких можна назвати таких як В. Я. Амбросов, В. Г. Андрійчук, В. Я. Месель-Веселяк, М. Я. Мойса, Є. В. Голубков, С. П. Азізов, П. К. Кенійський, В. М. Скупий, П. Т. Саблук, О. М. Шпичак, І. О. Щєбликіна, З. В. Щєбликіна, Т. Р. Джемалдінова та інших [1-8], головним вектором досліджень є співставлення витрат і доходів від всіх складових діяльності агроформувань. За сучасних динамічних змін економіки ринкові виклики вимагають постійного додаткового розширення, уточнення та систематизації шляхів підвищення ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств.

Мета і завдання дослідження. Метою статті є оцінка умов формування ефективного виробництва в сільськогосподарських підприємствах України. Завдання дослідження – систематизувати основні фактори впливу на формування ефективного виробництва в сільськогосподарських підприємствах.

Матеріали і методи дослідження: дослідження виконано на основі аналізу наукових праць вітчизняних науковців з використанням монографічного і діалектичного методів. При формуванні результатів використано методи логіки та синтезу.

Результати досліджень. Аграрний сектор виробництва – специфічна галузь, отримання продукції в якій базується не лише на технологічних умовах розміщення капіталу, а й на природних, економічних, соціальних та політичних факторах, котрі носять змінюваний, складно прогнозований характер. Відповідно до цього можна виділити наступні специфічні риси виробництва:

1. Головним засобом виробництва у сільському господарстві є земля;

2. Економічний процес відтворення у сільському господарстві тісно переплітається з природними процесами;

3. Частина виробленої продукції сільського господарства може бути використана у подальшому виробництві;

4. У сільському господарстві робочий період не збігається з періодом виробництва, так як спирається на біологічні процеси та природно-кліматичні умови;

5. За нинішніх умов виробництво сільськогосподарської продукції та формування цін на неї на внутрішньому ринку України здійснюються в умовах, наближених до досконалої конкуренції;

6. Проблема ліквідності активів сільськогосподарських підприємств;

7. Державна підтримка виробництва не носить стабільного характеру;

8. Сільськогосподарські підприємства беруть на себе соціальні проблеми тих територій, де функціонують.

Розглянемо більш детально кожен з факторів, відповідно до сучасних реалій господарської діяльності в аграрному секторі України.

Земля, як головний засіб виробництва у сільському господарстві (на відміну від інших галузей, де ними виступають обладнання, механізми, будівлі і т. ін.), має свою не виробничу специфіку, пов'язану з нерівномірністю родючості та розташуванням. Важливими факторами землі, як засобу виробництва, є також наступні: вона не є продуктом людської праці, тобто не може бути відтворена як основний засіб подібно до інших факторів виробництва; земля не може бути замінена для виробництва в галузі сільського господарства на будь-який інший засіб; обсяги земель у використанні не можуть бути довільно збільшені, як і не мають можливості до переміщення у просторі, на відміну від інших факторів виробництва. Тому особливої уваги вимагає забезпечення раціонального розміщення сільського господарства, яке сприяє збільшенню суспільного виробництва на базі ефективного використання різних видів земель, засобів виробництва і трудових ресурсів. Ефективне розміщення сільського господарства забезпечує збільшення виробництва валової і товарної продукції та зростанню ефективності галузі в цілому.

Орієнтація на раціональне розміщення сільського господарства створює умови для виробництва необхідних суспільству продуктів харчування і сільськогосподарської сировини в потрібних для суспільства розмірах та за оптимальних витрат живої та уречевленої праці. Воно реалізується через урахування вимог природного середовища та економічних законів. Важливим за таких умов стає і науково обґрунтоване розміщення сільсько-

го господарства, адже саме воно формує передові можливості до збільшення виходу сільськогосподарської продукції на одиницю оброблюваних площ та витрат виробництва при зниженні витрат уречевленої та живої праці на одиницю виробленої продукції.

Окрім того, сучасні умови господарювання часто базуються на використанні орендних земель, значні земельні площі аграрні підприємства беруть до використання на обмежений строк у землевласників (котрі можуть бути як працівниками та співвласниками господарства, так і бути сторонніми особами). При цьому часто інтереси підприємства і землевласників розбігаються як щодо збереження та відновлення родючості земель, так і відносно забезпечення екологічності їх використання. Внаслідок цього, залучення у виробництво орендованої, а не власної землі зумовлює особливості організації роботи на ній, що пов'язано із зростанням витрат на величину виплат орендної плати землевласникам. Технології орієнтуються не на збереження, а на максимальну віддачу від землі, без збереження її якостей на довгострокову перспективу. Як результат такої діяльності – сучасний стан використання земельних ресурсів не відповідає вимогам раціонального природокористування. Спостерігається високий рівень розораності угідь, значна їх частина – на схилах (що веде до підвищення змиву та створення ярків). Також спостерігається значний ріст площ посівів технічних культур (соняшнику та кукурудзи), які здійснюють великий виніс поживних речовин з ґрунтів. На даний момент присутнє практично повне припинення виконання комплексу робіт по захисту ґрунтів, а постійні технологічні порушення системи обробітку ґрунту приводять до погіршення стану земель. Порушено також екологічно допустимі пропорції в земельних угіддях щодо площ ріллі, сінокосів, природних кормових угідь, що негативно впливає на стійкість агроландшафту. Сільськогосподарська освоєність земель (основна маса яких стала використовуватись як рілля) перевищує екологічно допустиму, і протягом останніх 20-ти років залишилась майже незмінною.

У результаті неспівпадіння інтересів землевласника і виробника є ризик можливості одностороннього розірвання договору оренди з боку власників [2]; використання землі як територіально розміщеного об'єкту, призводить до того, що в процесі виробництва у сільському господарстві рухаються знаряддя виробництва, а предмети праці, такі як рослини та тварини, знаходяться на одному місці. Таким чином, значно збільшуються виробничі витрати, так як є велика потреба в механізмах, а також здійснюються значні витрати на переїзди й транспортування продукції [1, 5].

Важливим фактором виробництва для сільського господарства є те, що економічний процес відтворення у галузі тісно переплітається з природними процесами. Сезонність виробництва формує обмежені умови до отримання продукції. Робочий період і період виробництва не співпадають, викликаючи простій засобів виробництва та працівників, що підвищує собівартість продукту, несучи неефективні витрати. Розрив у часі між витратами виробництва та одержаним результатом у вигляді готового продукту, що може бути реалізованим, призводить до потреби у постійній наявності додаткових обігових коштів, які не використовуються після реалізації продукції, а розподіляються на період виробництва. Така специфіка до всього ще й ускладнює отримання кредитів під виробництво. Притаманний аграрному виробництву сезонний розрив між вкладенням і надходженням оборотного капіталу призводить до постійного сезонного дефіциту фінансових ресурсів. Результатом даного розриву є постійне виникнення проблем у спроможності розраховуватися з боргами перед постачальниками та кредиторами. Значна тривалість виробничого циклу суттєво збільшує період обертання коштів. Тому потрібно постійно фомувати певний запас вільних коштів у залежності від сезонної потреби аграрних підприємств.

За таких умов виробництво вимагає високої мобілізації ресурсів у пікові сезони як з боку використання засобів виробництва, так і зі сторони працівників підприємства. Обмежені строки виконання робіт, що напругу формують результат виробництва, значно ускладнюють господарську діяльність аграрного сектору. Як варіант вирішення можна розглядати формування складних комплексів сільськогосподарської техніки з гнучкими можливостями до використання в різні періоди виробництва.

Використання в якості засобів виробництва живих організмів, котрі розвиваються за біологічними законами, обмежує обсяги отримання продукції біологічними можливостями даного ресурсу. Тобто, виникає протиріччя між прагненням до зростання обсягів виробництва за рахунок упровадження нових технологій, техніки, сортів рослин та інших результатів науково-технічного прогресу, а з іншого боку – необхідності реалізації концепції продовольчої безпеки, котра б забезпечила і захист родючості землі як основного засобу виробництва, і вирощування продукції, яка була б безпечною в споживанні для населення (наприклад, продукти ГМО викликають значні сумніви у споживанні з позиції безпеки та збереження здоров'я людей) [2, 6].

Висока залежність сільського господарства від кліматичних умов, котрі на пряму впливають

на організацію виробництва. Така залежність вимагає обов'язкового формування страхових і резервних матеріальних та фінансових фондів, що також значно підвищує витрати. При цьому страхові фонди формуються як в грошовій, так і в натуральній формі (насінням, кормами). Прикладом обов'язковості такого страхування є посівна осені 2015 року, коли значна частина озимих через засушливі погодні умови не зійшла і навесні 2016 року була пересіяна яровими культурами. Також кліматичні умови є визначальним чинником спеціалізації сільськогосподарського виробництва, кожен клімат визначає, що вирощувати і строки робіт, що зумовлює специфіку всієї організації виробництва [4, 7].

В процесі господарської діяльності частина виробленої продукції аграрного підприємства може бути використана у подальших виробничих циклах (продукція рослинництва – для посівів на наступний рік та корм у тваринництві, частина поголів'я тварин використовується для відтворення стада і т. ін.), що знижує рівень товарності виробництва, з однієї сторони, але скорочує витрати на виробництво – з іншої. Окрім того, саме здатність до самовідтворення дає можливість аграрному виробництву деякий час працювати без використання зовнішніх ресурсів, що значно підвищує його стійкість перед кризовими явищами. Властивість взаємодоповнюваності основних галузей (рослинництва та тваринництва) дозволяє раціональніше використовувати трудові та матеріальні ресурси [1, 5].

В результаті того, що в сільському господарстві робочий період не збігається з періодом виробництва, надходження продукції прив'язане до особливостей живих організмів, що використовуються підприємствами при створенні товарів. Біологічні процеси та природно-кліматичні умови формують як умови виробництва, так і обсяги отриманого продукту. Сезонність у виробництві продукції сільського господарства формує специфічний процес організації виробництва, особливо з використання трудових ресурсів та розподілу робочого часу за місяцями і виробничими циклами. Сезонність також спричиняє проблеми у використанні техніки (так, зернозбиральний комбайн працює лише два-чотири тижні на рік, а протягом іншого часу перебуває на зберіганні). Значною проблемою є проблема зайнятості трудових ресурсів та засобів виробництва в період міжсезоння [2, 5].

Система ціноутворення на сільськогосподарську продукцію зорієнтована одночасно на ринкові фактори та вимоги до продовольчої безпеки країни. За нинішніх умов виробництво сільськогосподарської продукції та формування цін на неї на внутрішньому ринку України здійснюються в

умовах, наближених до досконалої конкуренції, тоді як на зовнішній ринок вихід нашої продукції стримується значними перепонами як зі сторони посередників, що захопили даний сектор економічних зв'язків, так і з боку інших країн, котрі не бачать виходу на своїх ринках конкурента власним виробникам. Тому орієнтація в експорті здійснюється на ті види продукції, котрі розвинені країни в своїй економіці не вважають за доцільне виробляти через шкідливість для навколишнього середовища та з міркувань національної продовольчої безпеки [6, 7].

Проблема ліквідності активів сільськогосподарських підприємств (мораторій на продаж землі, значна частина застарілих засобів виробництва, низька швидкість обороту коштів у галузі) не дозволяє їм одержувати необхідні для забезпечення економічного зростання та оновлення інвестиції та кредити від інших суб'єктів бізнесу, що також веде до зростання витрат на виробництво продукції. Для ринкових умов господарської діяльності показник ліквідності є одним з основних індикаторів, що характеризує фінансову стабільність та дає змогу оцінити ефективність діяльності підприємств. Для сільського господарства України в сучасних умовах відчувається значний брак ліквідних коштів та зниження обсягів оборотних фондів. Відбувається постійна деградація складових виробничого та фінансового потенціалу сільськогосподарських підприємств, скорочення обсягів оборотних фондів та зниження швидкості їх обігу. Значно збільшився загальний дефіцит фінансових ресурсів, постійно зростає дебіторська та кредиторська заборгованість, що поглиблює кризу галузі.

Прераховані негативні тенденції призвели до порушення фінансової стійкості, платоспроможності та ліквідності аграрних підприємств України. Основна маса науковців вважає, що одним із напрямів забезпечення ліквідності сільськогосподарських підприємств може стати збільшення частки грошових коштів та поточних фінансових інвестицій у складі оборотних активів, а також своєчасність трансформації дебіторської заборгованості у грошову готівку [5, с. 245]. Підприємства, обіговий капітал яких складається переважно з грошових коштів та поточних фінансових інвестицій вважаються більш ліквідними, ніж підприємства, обіговий капітал яких переважно складається із запасів [4, 8].

Державна підтримка виробництва не носить стабільного характеру, тому неможливо прогнозувати її в довгостроковій плані як спосіб скорочення витрат та збільшення доходів для сільськогосподарських підприємств (більшість нинішніх програм носять короткостроковий характер і зорієнтовані не на перспективу розвитку, а на усу-

нення поточних проблем. Характерним стало те, що зі вступом до СОТ система підтримки ще більше знизила конкурентоздатність галузі на світовому ринку) [1, 6].

Часто сільськогосподарські підприємства беруть на себе соціальні проблеми тих територій, де функціонують, так як збереження кадрів підприємств стає все гострішим питанням для довгострокового розвитку аграрного бізнесу. Основними завданнями сільськогосподарських підприємств у розвитку соціальної сфери села можна визначити наступні: забезпечення впровадження соціальних стандартів і нормативів у сільській місцевості; розвиток підприємництва, розв'язання проблем зайнятості на селі; розвиток транспортного сполучення та зв'язку; удосконалення інженерної інфраструктури; розвиток житлового будівництва та комунального господарства; розвиток освіти; розвиток медичного обслуговування; розвиток культурно-дозвільної діяльності в сільській місцевості, збереження і розвиток традиційної культури регіонів; поліпшення побутового обслуговування сільського населення; розвиток фізичної культури і спорту на селі; розвиток торговельного обслуговування сільського населення; створення умов для заохочення молоді до роботи і проживання у сільській місцевості; державна підтримка розвитку депресивних сільських територій; удосконалення системи управління розвитком сільських територій [2, 4, 5].

Висновки. Отже, з урахуванням специфіки сільського господарства, його ефективність можливо підвищувати за трьома основним напрямками: збільшення віддачі від внутрішніх ресурсів підприємства (удосконалення використання землі, збереження та підвищення її родючості; впровадження сучасних технологій виробництва; оптимізація використання виробничих фондів і трудових ресурсів з урахуванням сезонності виробництва; формування ефективного механізму оплати праці із збереженням та відновленням трудових ресурсів у довгостроковій перспективі; орієнтація у виробництві на екологічно чисту якісну продукцію); вихід на нові ринки та активна участь в ціноутворенні на сільськогосподарську продукцію (в тому числі і за умов об'єднання товаровиробників для завоювання ринків інших країн); активна підтримка державою сільськогосподарського виробництва як стратегічної галузі, що забезпечує національну продовольчу безпеку (стимулювання екологічного виробництва, недопущення монополізації галузі крупними концернами, допомога в отриманні сучасних технологій виробниками і т. ін.).

Література

1. Амбросов В. Я. Ринок і стратегія розвитку сільськогосподарських підприємств / В. Я. Амбросов. Економіка АПК. – 2013. – № 10. – С. 72-79.

2. Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств: підруч. / В. Г. Андрійчук. – 2-ге вид., доп., перероб. – К.: КНЕУ, 2004. – 624 с.

3. Месель-Веселяк В. Я. Організаційно-економічні умови розвитку аграрного виробництва в Україні / В. Я. Месель-Веселяк. // Економіка АПК. – 2010, № 9. – С. 5-9.

4. Мойса М. Я. Організаційно-економічні чинники підвищення ефективності аграрних підприємств / М. Я. Мойса, Є. В. Голубков // Економіка АПК №1. – 2010. – С. 86-93; 5. Організація виробництва і аграрного бізнесу в сільськогосподарських підприємствах: підруч. / С. П. Азізов, П. К. Кенійський, В. М. Скупий / за ред. проф., С. П. Азізова. – К.: ІАЕ, 2001. – 834 с.

6. Саблук П. Т. Економічні відносини та дохідність агропромислового виробництва [Текст] + [Електрон. ресурс] / П. Т. Саблук // Економіка АПК. – 2008. – №11. – С. 147-153.

7. Шпичак О. М. Теоретико-методологічні аспекти ціноутворення на сільськогосподарську продукцію [Текст] / О. М. Шпичак // Економіка АПК: Міжнародний науково-виробничий журнал. – 2012. – N 8. – С. 3-10.

8. Шебליкіна І. О. Управління витратами сільськогосподарського підприємства / І. О. Шебליкіна, З. В. Шебליкіна, Т. Р. Джемалядінова // Управління розвитком. – 2013. – № 15. – С. 60-62.

REFERENCES

1. Ambrosov, V. (2013). Rynok i strategiya rozvytku silskogospodarskykh pidpryemstv [Market and development strategy farms]. Ekonomika APK. 10. 72-79 (in Ukr.).

2. Andriyuchuk, V. (2004). Ekonomika agrarnykh pidpryemstv [The economy of agricultural enterprises]. Kiev: KNEU (in Ukr.).

3. Mesel-Veselyak, V. (2010). Organizachiyno-ekonomichni umovy rozvytku agrarnogo vyrobnyctva v Ukraini [Organizational-economic conditions of agricultural production in Ukraine] Ekonomika APK. 9. 5-9 (in Ukr.).

4. Moysa, M. & Golubkov, E. (2010). Organizachiyno-ekonomichni chynnyky pidvyshennya efektyvnosti agrarnykh pidpryemstv [Organizational-economic factors improving the efficiency of agricultural enterprises]. Ekonomika APK. 1. 86-93 (in Ukr.).

5. Azizov, S., Keniyskiy, P. & Skupiy, V. (2001). Organizachiya vyrobnyctva i agrarnogo biznesu v silskogospodarskykh pidpryemstvakh [Organization of agribusiness and agricultural enterprises]. Kiev: IAE (in Ukr.).

6. Sabluk, P. (2008). Ekonomichni vidnosyny ta dokhidnist agropromyslovogo vyrobnyctva [Economic relations and yield of the agricultural production]. Ekonomika APK. 11. 147-153 (in Ukr.).

7. Shpychak, O. (2012). Teoretyko-metodologichni aspekty chinoutvorennya na silskogospodarsku produkciu [Theoretical aspects of pricing for agricultural products]. Ekonomika APK. Michnarodnyi nauково-vyrobnychiy churnal. 8. 3-10.

8. Sheblykina, I., Sheblykina, Z. & Dzhe-malyadinova, T. (2013). Upravlinnya vytratamy silskogospodarskogo pidpryemstva [Cost management of agricultural enterprises]. Upravlinnya rozvytkom. – 15. 60-62.